

HUKUK DAVALARI BAKIMINDAN ADALET HİZMETLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ İHTİYACI ve YAPILMASI GEREKENLER

Prof. Dr. Ejder YILMAZ (*)

GİRİŞ

1) Anayasamızın 36 ncı maddesi, herkesin meşru vasıta ve yollardan yararlanarak yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip olduğunu düzenlemektedir.

Hak arama özgürlüğü, insanın sahip olması gereken en temel haklarda olması nedeniyle, insan haklarını düzenleyen ve ülkemizin de altına imza atmış olduğu, uluslararası sözleşmelerde de bu hususa açıkça yer verilmektedir. Örneğin:

İnsan hakları evsanel beyannamesi'ne göre; "Her şahsın kendisine anayasa veya kanun ile tanınan ana haklara aykırı işlemlere karşı fiilî sonuç verecek şekilde milli mahkemelere başvurma hakkı vardır." (m.8); "Herkes haklarının ve yükümlülüklerinin veya kendisine karşı cezaî nitelikte herhangi bir suçlamanın tesbitinde tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından nasafetle ve kamuya açık (alenî) olarak görülmesi hakkına sahiptir" (m.10).

İnsan hakları Avrupa Sözleşmesi'ne göre; "Herkes, kişisel hak ve yükümlülükleri ile hakkındaki bir suçlamanın karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından makul bir sürede, adil ve alenî olarak yargılanma hakkına sahiptir..." (m.6)

(Yeni bir Avrupa için) Paris şartı (Yasası)'nın "İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü kenarbaşlığını taşıyan bölümünde de şöyle denilmektedir: "Milletlerimizin tek yönetim sistemleri olarak demokrasiyi korumayı, sağlamlaştırmayı ve güçlendirmeyi taahhüt ederiz. Bu çabamızda aşağıdaki hususlara sadık kalacağız; İnsan hakları ve temel hürriyetler tüm insanların do-

(*) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra - İflâs Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ğunlarıyla birlikte iktisap ettikleri vazgeçilmez haklardır ve kanunlarla garanti altına alınmışlardır. Bunların korunması ve geliştirilmesi devletin başta gelen görevidir. Bunlara saygı, zorba bir devlete karşı asıl güvenceyi oluşturur. Bunlara uyulması ve tam olarak uygulanması hürriyetin adaletin ve barışın temelidir... Ayırım gözetmeksizin herkesin haklarını bilmeye ve kullanmaya, herhangi bir suçla itham edilmeleri halinde adil ve aleni yargılanmaya... hakkı olduğunu teyid ederiz. Herkesin, haklarının ihlali halinde ulusal ve uluslararası alanda, yasal yollara başvurma hakkını garanti altına alacağız" (1).

Gittikçe küçülen ve globalleşen günümüz dünyasında, bütün insan hakları gibi, "hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı" da üzerinde titizlikle durulan bir hak durumundadır. Artık dünya değişmeye başlamıştır ve adalet dağıtımı işi, bir ülkenin kendi iç işi olmaktan çıkmış ve başka devletlerin denetiminin mümkün olduğu bir konu haline gelmiştir. Bugün, insan hakları Avrupa Sözleşmesi'ne imza atmış bulunan ülke vatandaşları, kendi ülkelerindeki (millî) mahkemelerin "makul süre içinde yargılamayı bitirmemeleri" iddiasıyla, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na/ Divanı'na başvurabilmekte ve tazminat talep edebilmektedir. Divan, bugüne kadar bazı ülkeler bakımından tazminat taleplerini kabul eden çeşitli kararlar vermiştir (2).

Bu gelişme, dün'ün bağımsızlık anlayışına sığdırılması bir yana, düşünülebilmesi bile mümkün olmayan bir vakiadır; ancak bugün bu noktaya kadar gelinebilmiştir. Elbette ki, bu gelişme durmayacaktır.

2) Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'muza (m.77) göre, "Hakim tahkikat ve muhakemenin mümkün olduğu sürece sür'at ve intizam dairesinde ceryanına ve beyhude masrafa meydan verilmemesine dikkatle mükelleftir."

Anayasamıza (m.141, IV) göre de, "Davaların en az giderle ve sür'atle sonuçlandırılması, yargının görevidir."

Yargılama hukukçuları olarak, biz söz konusu hükümlerdeki kuralı "**usul ekonomisi (dava ekonomisi)**" olarak adlandırırız. Usul ekonomisi çığnenen veya çığnenme olasılığı bulunan hakkın en az giderle, en kısa sürede, en az zorlukla (bürokratik işlemlerden olabildiğince arındırılmış olarak gerçekleştirilmesini ve boş yere davalar açılmasını önlenilmesini sağlamaya yönelik

(1) Bkz. "Yeni bir Avrupa için Paris Yasası" Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1990, S. 1-2.

(2) Bkz. Şeref Ünal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara 1995, s. 166vd; Feyyaz Gölcüktü/Şeref Gözübüyük, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara 1994 s. 222 vd.

(3) Ejder Yılmaz, Medeni Yargılama Hukukunda Islah, İstanbul 1982, s. 45-50.

bir usul (Dava/yargılama) ilkesidir (3). Devlet, eğer "adaletli devlet" olduğu iddiasında ise, öngördüğü (daha doğrusu, halkına sunduğu) Yargılama hizmetiyle hak dağıtırken kişilerin en az gecikme ve en az giderle ve en az zahmetle hakkına kavuşmasını sağlamak yükümlülüğündedir. Geciken ve pahalı olan bir yargılamanın adaletli olduğundan söz edilemez. Bu açıdan bakıldığında, usul ekonomisi, anayasal sosyal hukuk devleti anlayışının bir sonucu olmaktadır.

Usul ekonomisinin yalnızca mahkemeler bakımından değil, aynı zamanda taraflar ve usulün (yargılamanın) amacı yönünden (geniş anlamda, toplumdaki hukuksal barış açısından) geçerli olduğunu özellikle vurgulamak gerekir. Çünkü davaların görülmesinin (adalet dağıtımının) çabuk ve ucuz olması, hem mahkemeleri ve dolayısıyla Devlet'i hem de tarafları yakından ilgilendirir. Usul ekonomisi sayesinde, kişi, hakkına ucuz ve çabuk kavuşacağı gibi, mahkemeler de boşyere uğraştırılmamış olur. Bu nokta, ülkemizdeki adalet hizmetleri ele alındığında son derece önem arzeder. Çünkü bilindiği gibi, parasal olanaksızlıklar ve diğer bazı nedenler yüzünden mahkemeler, yasaca öngörülen sayıda ve hatta nitelikte yargıçlarla donatılmamıştır ve bu sebeple mahkemeler kapasitelerinin çok üzerindeki sayılarda dava dosyasını karara bağlamakla karşı karşıyadırlar. Bu nedenle "zaman" etkeni, mahkemelerimiz yönünden olağanüstü bir öneme sahiptir. İşlerin çokluğu, adaleti geciktiren sebeplerden biridir. Bu sakıncayı hafifletecek yollardan (araçlardan) bir tanesi, usul ekonomisi ilkesinin yeteri ve gereği biçimde uygulanmasının sağlanmasıdır.

Vurgulayarak açıklayalım ki, davaların çabuk görülmesi, başlıbaşına bir amaç değildir ve olamaz. Yargılamanın objektif hukuka, maddi gerçekliğe ulaşmayı amaçladığı asla gözden uzak tutulmamalıdır (4). Diğer deyişle, maddi gerçekliğe usul ekonomisiyle en çabuk varılması sözkonusudur. Eğer çabukluk, tek amaç olsa idi ve yargılamanın "maddi gerçekliğe varma" amacı ihmal edilseydi, verilen karar ilk bakışta, çabuk verilmiş ve gecikmemiş bir karar sayılabilirdi. Fakat bu karar, "maddi gerçeklik" ögesini gözardı ettiği için taraftarı tatmin etmeyecek, taraflar normal yasayollarına gidecekler ve hatta yine tatmin olmamışlarsa, yargılanmanın yenilenmesi yolunu zorlayarak maddi gerçekliğe uygun karar verilmesini isteyeceklerdir. Bu ise, boşyere yeni davalar açılmasına ve başvurular yapılmasına neden olabileceğinden, mahkemelerin işlerini artıracak ve yeni giderler yapılmasına yolaçacaktır. Böylece, ilk bakışta "çabuk" verilmiş gibi gözükken kararın, gerçekte uyumsuzluğu çözmediği, yani sorunu sü-

(4) Usulün (medeni yargının) amacı için bkz. Yılmaz, yuk. dn. 3'de anılan eser s. 1-9.

rüncemede bırakan ve işleri uzatan bir karar olduğu ortaya çıkacaktır. Bu sebeple, usul ekonomisi ilkesini anlarken ve uygulamak, maddi gerçeklik yolunda "çabukluk ve ucuzluk" düşünülmemelidir.

3) Hak arama özgürlüğünün anayasalarda yer alması, yalnız başına yeterli değildir. Bu hakkın kullanımının da sağlanması zorunludur. Diğer bir anlatımla, hak arama özgürlüğü kâğıt üzerinde kalmamalı ve kişiler bu haklarını serbestçe ve herhangi bir engelle karşılaşmadan kullanabilmelidirler.

Bu hakkın kullanılabilmesinde, **yargılama giderlerinin miktarı** önemli bir yer işgal eder. Mahkemeye başvuru anında, talepte bulunanın büyük harç ve giderleri ödemekle karşıkarşıya kalması halinde, kişi mahkemeye başvurmayabilir. Bunun ötesinde, ileride davanın kaybı halinde karşı taraf lehine ödenecek olan ağır yargılama giderlerinin bulunması, davayı kayıp riskini de göz önüne aldığımızda hak arama özgürlüğünü engelleyebilir. İşte bu nedenle, yargılama harç ve giderleri, bu açıdan bir engel teşkil etmeyecek tarzda tesbit edilmelidir (5).

Yargılama giderlerinin yüksek olmasının, hak arama özgürlüğünü engelleyici sakıncalar yaratması, üzerinde çok eskiden beri durulan bir konudur. Özellikle zamanımızda, "sosyal hukuk devleti" anlayışı gereğince sorun daha da önemli bir hale gelmiştir. Bu yüzden gerek ülkemizde gerek diğer ülkelerde yargılama giderlerinden ortaya çıkan sakıncalar belirtilmekte ve bu sakıncaları ortadan kaldırmak için çeşitli önlemlerin alınması önerilmektedir. Ortaya atılan görüşlerin ve alınması istenilen önlemlerin ortak yönü, ekonomik açıdan güçsüz (fakir) olan ile ekonomik açıdan güçlü (zengin) arasında mahkemeye başvurma açısından ortaya çıkabilecek eşitsizliğin nasıl ortadan kaldırılabilir; çünkü, anayasalarca garanti altına alınan ve belki de üzerinde en çok durulan ve gerçekleştirilmeye çalışılan en temel ilke, "eşitlik ilkesi"dir:

Bir ülkede, yargılama giderlerinin yüksek olup olmadığı, özellikle düşük değerli davalarda, başlangıçta ödenmesi zorunlu giderlerle, dava sonunda ödenmesi tehlikesi bulunan giderlerin toplanmasıyla ölçülür.

Ülkemizde, yargılama harçları, Harçlar Kanunu ile düzenlenmektedir ve kanunkoyucu her yıl "yeniden değerlendirme oranı" üzerinden harçları artırmaktadır; buna paralel olarak, tebligat giderleri de yine düzenli olarak ayarlanmaktadır. Aynı husus, Avukatlık Asgari Ücret Tarifeleri bakımından da geçerlidir.

Bugün, sözgelimi onmilyon liralık bir ecrimisil (kira tazminatı) davasında, başlangıçta harcanan ve davanın kaybı halinde de ödenecek olan yargılama harç

(5) Bkz. Ejder Yılmaz, Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti (Ankara Barosu Dergisi, 1984/2 s. 200-224).

ve giderleri, onmilyon liradan aşağı değildir (işin manevi kısmı, mahkemelere gidip gelme, saatlerce mahkeme kapılarında bekleme vesaire hariç). Böyle bir durumda kişinin dava açmasının anlamı yoktur. Bunun anlamı, yargılama giderlerinin hak arama özgürlüğünün kullanımına engel olmasıdır. Bunun ötesinde, davayı açma durumunda olan (yani, haksızlığa uğrayan) kişi, yargılama giderlerini ödeyebilecek mali imkândan yoksunsa (fakirse), zaten dava açmayacaktır. Haksızlık yapandan hakkını isteyemeyecektir.

Hak arama özgürlüğünü teminen, dava açanlardan hiçbir yargılama harcı alınmamasını ileri süren görüşler varsa da, böyle bir durumun dava açma eğilimini artıracığı endişesiyle, bu görüşler kabul görmemektedir. İsveç'te uygulanan bir sisteme göre, davada ödenecek olan harçlar, davakonusunun miktarına göre değil, davacının yıllık kazancına göre tesbit edilmekte ve yıllık kazancı düşük olanlardan cüz'i miktarda harç alınırken, yıllık gelir düzeyi yüksek olanlardan çok daha fazla harç alınmaktadır. Bizdeki müterakki vergi sistemindeki gibi, harç, artan oranlarda alınmaktadır.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuza (m. 465 vd) göre, yoksulluk belgesi (fakirlik ilmuhaberi) alan kişiler, mahkemece ilk bakışta haklı gibi görünürlerse. (yoksullara) **adli yardım** (müzaheretli adliye) müessesesinden yararlanırlar. Burada yapılacak olan yardım, başlangıçta yatırılması gereken harç ve giderlerden geçici olarak bağışık tutulmaktan ibarettir. Bunlar, davayı kaybederlerse, başlangıçta alınmayan harç ve giderler kendilerinden alınır (HUMK m. 466,471). Kanımca, davanın kaybı halindeki riski gözönüne alamayan yoksul kişilerin hak arama özgürlüğünden yararlanabildiklerini söylemek mümkün değildir. Bu yüzden, olması gereken hukuk bakımından, mevcut adli yardım sistemimizdeki "geçici bağışıklık", davanın kaybı halinde "kesin bağışıklık" a dönüştürülmelidir.

Öte taraftan, Avukatlık Kanunumuza (m.176 vd) göre, barolar nezdinde adli yardım (adli müzaheret) bürosu oluşturulur ve bunlar, yargılama giderlerini ödeyemeyecek kişilerin mahkemelerdeki ve adalet dairelerindeki işlerini ücretsiz olarak takip ederler. Ancak, uygulamada bu büroların yeterince çalıştığını söyleyebilmek zordur. Bu sebeple, olmaması gereken açısından bu büroların etkinliğinin artırılması şarttır.

Bugün batı ülkelerinde, uyuşmazlık öncesinde, yoksul kişiye haklarının ne olduğunu veya olmadığını açıklayan, dava sırasında da ona yardım eden adli

yardım büroları üzerinde önemle durulmaktadır (6).

Özetle, adalet hizmetlerinden yararlanma açısından fakir ile zengin arasındaki eşitsizliği giderecek ve fırsat eşitliğini sağlayacak önlemler açısından adli yardım müessesesi geliştirilmelidir.

4) Bugünkü sistemimizde hukuk davalarına bakan mahkemeler, genel mahkemeler (sulh hukuk mahkemesi, asliye hukuk mahkemesi-onun ayrı bir dairesi konumundaki asliye ticaret mahkemesi) ve özel mahkemeler (iş mahkemeleri, kadastro mahkemeleri, icra tetkik mercileri gibi) olarak ikiye ayrılır. Davacı, davası nerede açılacaksa, dava dilekçesinde o mahkemeyi göstermek zorundadır. Yani, davacı **görevli mahkemeyi** bilmek ve dilekçesini de o mahkemeye vermek zorundadır. Bir davanın hangi mahkemede açılacağı hususu, yargılama hukukunda "görev" kurallarıyla ilgilidir. Örneğin, (bugün için) yüz milyon lirayı geçemeyen davalar sulh hukuk mahkemesinde, yüz milyon lirayı geçen davalar ise asliye hukuk mahkemesinde açılır; ancak, bu kurala girmeyen istisnai davalardan bazıları (kira tesbit davaları, tahliye davaları gibi) sulh hukuk mahkemesinde, bazıları ise (iflâs davası, boşanma davası gibi) asliye hukuk (**asliye ticaret**) mahkemesinde açılır. Eğer dava, görev açısından yanlış mahkemede açılırsa, dava kendisinde açılan mahkeme, davayı kendiliğinden görevli mahkemeye göndermez (karş.HUMK m.27) ve görevsizlik kararı üzerine yapılacak çeşitli işlemler vardır, bunlar yapılmazsa, süre kaçırılırsa dava açılmamış sayılır (HUMK m.193). Kısacası, görev kuralındaki bir hata, pekçok işlemin yapılmasına ve hatta bazen hak kayıplarına neden olabilmektedir. Özellikle, mahkemelerimiz, görev konusunu çoğu kez davanın başında incelemedikleri ve tarafların itirazlarına karşın bu hususta karar vermeyi davanın sonuna bıraktıkları için aradan geçen yıllardan sonra "meğer ben görevsizmişim, bu davaya bakamam" yolundaki kararı izah edebilmek mümkün değildir.

Bugünkü durumlarıyla sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri, uygulamada geldikleri nokta itibarıyla, kanundaki farklı yargılama yöntemlerine rağmen, hemen hemen aynı usulü uygulayan mahkemelere dönüşmüşlerdir. Yani, aralarında bulunması gereken tarihsel farklılık ülkemizde tamamen ortadan kalkmıştır. Bu yüzden de, asliye hukuk ve sulh hukuk mahkemelerinin ayrı ayrı mahkemeler olarak değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak "görev" konusu anlamını yitirmiştir.

Bu arada belirtelim ki, "görev" kuralları uzman hukukçuları bile şaşırabilen inceliklere sahiptir. Uzman hukukçunun bile yanılabilirdiği, hatta Yar-

(6) Bkz. Gottfried Baumgaertel, Gleicher Zugang für Alle, Köln, Berlin, Bonn, München 1975.

gıtay daireleri arasında da farklı sonuçlara varılabilen bir konuda, sade vatandaşın görev kurallarını bilmesini ve uygulamasını istemek, kanımca şerhçilcilik adına haksızlık yaratır niteliktedir.

Buna bağılı olarak, olması gereken hukuk bakımından, **sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemesi ayrımı** ortadan kaldırılmalıdır. Ki, daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu DeğışiklikTasarısında da, bu ayrımın ortadan kaldırılması önerilmiştir (7).

Görev konusu, genel mahkemeler ile özel mahkemeler bakımından olduğu gibi, adli yargı ve idari yargı ve diğer yargı kolları (yolları) bakımından da söz-konusudur. Sade vatandaşın bütün bu görev kurallarını hakkıyla bilebilmesi oldukça zordur. Bu sebeple, benim olması gereken hukuk bakımından önerim, sade vatandaşın dilekçesini yalnızca "Mahkemeye" diye vermesi ve bu dilekçe hangi mahkemenin görevine giriyorsa, görevlendirilecek bir kişi veya kuruluş tarafından dilekçesinin (herhangi bir hak kaybına ve bürokratik işleme gerek kalmaksızın) ilgili görevli mahkemeye iletilmesi yolunda bir sistemin benimsenmesidir.

5) Hukuk davalarında süre, fevkalâde önemli bir husustur ve taraflar kanunda öngörülen süreler içerisinde bazı işlemleri yapmak zorundadırlar. Eğer kanunda belirtilen süre içerisinde işlem yapılmazsa, hak düşer. Hakların belirli süreler içerisinde kullanılması ise, yargılamanın üzerine oturduğu şekil kurallarıyla yakından ilgilidir ve bu ilkedden kolay kolay vazgeçilemez. Aksi halde, yargılamaz dediğimiz süreç (proses) bitmez.

Sürelere örnek verecek olursam: davaya cevap süresi on gündür (4353 sayılı Kanuna tabi kamu kuruluşları hakkında 30 gündür) (HUMK m. 195); hakimi red halinde karşı tarafın cevap süresi beş gündür (HUMK m.34. IV); tamamen ıslahta, yeni dilekçe verme süresi üç gündür (HUMK m.88); ihtiyati tedbirde dava açma süresi on gündür (HUMK m. 109); bilirkişiyi red süresi üç gündür (HUMK m.277, II.); asliye hukuk mahkemesinde temyiz süresi onbeş gündür (HUMK m.432); sulh hukuk mahkemesinde temyiz süresi sekiz gündür (HUMK m.437); temyiz süresinin geçirildiğine dair mahkeme kararına karşı temyiz süresi yedi gündür (HUMK m.432. V); karar düzeltme süresi onbeş gündür (HUMK m. 440, I); tetkik merci kararlarına karşı temyiz süresi on gündür. (İİK m.363); icra tetkik mercilerinin cezaya ilişkin kararlarında temyiz süresi yedi gündür (İİK m. 353); icra hukukunda ödeme emrine itiraz süresi, normal takipte yedi gün, kambiyo

(7) Bkz. bu konuda: Demokratikleşme ve Yargı Reformu, cilt 2, Yargı Reformu, Ankara 1994, Adalet Bakanlığı Yayını, s. 353 vd.

senetlerinde beş gündür, vesaire vesaire.

Bunun dışında sürelerin başlangıcı bazı hallerde tebliğden bazı hallerde tefhimden itibaren başlar. Bazen bu hususlarda tereddütler hasil olduğundan ve bazı mahkemeler süreyi tefhimden bazı mahkemeler tebliğden itibaren başlattıklarından ve Yargıtay dairelerinin de buna paralel olarak farklı farklı kararlar vermeleri nedeniyle ve benzer olaylarda adalet farklı farklı kesinleştiğinden, sonuçta içtihadı birleştirme kararlarına gidildiği de uygulamada gözlemlenebilmektedir. Örneğin, asliye ticaret mahkemesinin ayrı (müstakil) olarak oluşturulduğu yerlerde asliye hukuk mahkemesi ile asliye ticaret mahkemesi arasındaki işbölümü ilişkisi bakımından konu içtihadı birleştirmeye çözümlenebilmiştir. Keza, Hukuk Usulü Mahkemeleri Kanunumuzun 1973 yılında 1711 sayılı Kanunla değiştirilmesinden sonra sulh hukuk mahkemesi kararlarına karşı temyiz süresinin tebliğden mi yoksa tefhimden mi başlayacağı konusunda, (kanunda açıklık olmaması nedeniyle) bilim adamları ikiye ayrılmış ve mahkemeler ve Yargıtay daireleri de buna paralel olarak farklı görüşlere (sonuçlara) varmışlardı. Bunun doğal sonucu olarak da, bazı davalarda taraflar yargıtay dairesinin tefhim veya tebliğ ölçütünü alması nedeniyle yasayollarına başvurma haklarını kaybetmişlerdi ve adalet de böyle gerçekleşmişti (veya daha doğru ifadeyle, toplamda "adalet gerçekleşmemiştir"): konu, içtihadı birleştirmeye kadar vardı.

Vurgulamak istediğim husus şudur: sade vatandaşın bu kadar süreler içerisinde yanılmaması olanaksızdır. İtiraf etmek gerekir ki, hukukçular bile bu konuda yanılabilirler.

Bu sebeple, olması gereken hukuk bakımından, hukuk davaları ve icra iflâs hukukundaki sürelerde ve bu sürelerin ne zaman başlayacağı hususunda yeknesaklığa gidilmelidir. Sözgelimi, bu konuda kural olarak, bütün süreler onbeş gün olarak belirlenmelidir (bunun dışında gerekiyorsa, çok çok istisna ile kural dışı süre konulabilir). Keza, buna paralel olarak, sürelerin başlangıcı, sözgelimi, hep "tebliğ"den itibaren olmalıdır.

Yani, herkes (hukukçu ve sade vatandaş) bilmelidir ki, (örnek olarak verdiğim için belirtiyorum) "bu konudaki hakkımı onbeş gün içinde kullanacağım veya kullanmayacağım".

Bir yargılama hukukçusu olarak, genellikle "adalet reformu" şeklindeki alışılmış ifadeyi abartılı (mübalâğalı) bir ifade olarak değerlendirmekteyim. Adalet reformu yerine, "adaletin iyileştirilmesi" deyişini tercih etmekteyim. Ancak itiraf etmeliyim ki, süre bakımından yukardaki önerimin ger-

çekleştirilmesi durumunda, bu husus "iyileştirme" den ziyade bir "reform" teşkil edecektir.

Buradaki önerimin, bütün hukuk alanlarına ve yargılama usullerine de yansıtılabileceğini ve büyük kolaylıklar getirebileceğini ümit ve temenni ediyorum.

6) Şimdi gelelim mahkemelerin işyüküne ve buna bağlı olarak davaları ne kadar süre içerisinde karara (hükme) bağlayabildiğine:

Bir yargılama hukukçusu ve onun da öncesinde bir insan olarak düşüncem, bir haksızlık, haksızlığın yapıldığını müteakip derhal, aradan neredeyse bir saniye dahi geçmeksizin ortadan kaldırılmalıdır. Yani, insanlık tarihinde öyle düzeye gelinmelidir ki, kişiler arasında ortaya çıkabilecek bir haksızlık, otomatik olarak, o anda (farkedilir edilmez) düzelmelidir. Konu, eğer mahkemeye intikal ederse, hakim basabileceği bir "kumanda düğmesi"ne basıldığı an, haksızlık bitivermeli ve yerini yeniden eski haklılık durumu almalıdır.

Ancak bugün için bu bir "ütopya"dır. Fakat, bu ütopya'ya ne kadar çok yaklaşırsa ve günün birinde insanlık o anı yakalarsa "ütopya" gerçekleşmiş olur. İncancım o'dur ki, "kâmil" olmayı hedeflemiş/hedeflendirilmiş bulunan "insan", bugün için "ütopya" gibi gelen o olgunluğa (tekâmüle) ulaşacaktır; ki, o zaman, zaten "haksızlık" eyleminin olamayacağı zamandır.

Belki de, bu ütopya'yı gerçekleştirme yolunda olduğumuz içindir ki, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de adalet hizmetlerinin (bu arada, davaların) geciktiğinden yakınılmakta ve adalet hizmetlerinin hızlandırılması için öneriler getirilmekte, yasama organları bu yolda zorlanmakta ve çeşitli yasal düzenlemelere gidilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, 1927 tarihli Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun 24 kez (8), 1932 tarihli İcra ve İflâs Kanunumuzun dokuz kez(9) değiştirildiğini ve bu değişikliklerle (Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun kaynağı olan İsviçre/Nöşatel Usul Kanunundan; İcra ve İflâs Kanunumuzun kaynağı olan İsviçre Federal Kanunundan) önemli ölçüde farklılaştığımızı ve halen de sözkonusu kanunlarda yeni yeni değişikliklerin gündemde bulunduğu gözönüne aldığımızda, tekâmül yolunda olduğumuzdan şüphe edilmemelidir. Bu bakımdan, iyimser (optimist) olmamız gerekir kanısındayım. Fakat, aşağıda belirteceğim **istatistiksel rakamlara** baktığımızda, durum, kö-

(8) Bkz. Baki Kuru/Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve İlgili Mevzuat, Ankara 1996, s. 18.

(9) Bkz. Baki Kuru/Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz, İcra ve İflâs Kanunu ile Nizamnamesi ve Yönetmenliği, Ankara 1995 s. 30-31.

tümser (pesimist) bir havadadır.

Yapılan istatistikler sonucunda elde edilen sayılar, istatistik konusu olay/olgu hakkında bize sağlıklı bilgiler verdiği gibi, bu sayılar sayesinde sözkonusu olay/olgu hakkında yapılanların yeterli olup olmadığı ve değilse neler yapılabileceğini de belirleyebilme imkânımız vardır.

Ülkemizde adalet istatistikleri hususunda çok değerli kaynaklara sahip bulunduğumuzu (övünerek) ifade etmek isterim. Ülkemizde Devlet İstatistik Enstitüsü, 1937 yılından beri "adalet istatistikleri" adı altında kitaplar yayımlanmaktadır. Bu kitaplarda, genel olarak, adalet teşkilatı ve çalışmaları, adli tabiplikler, Yargıtay çalışmaları, hukuk mahkemeleri çalışmaları, cezaevlerine girip çıkan hükümlüler, noterlik çalışmaları, mahkemelere gelen ve karara bağlanan davalar gibi konulara ilişkin çok değerli istatistiksel sayılar ve bilgiler yayımlanmamaktadır (10). Bunun dışında, ilki 1982 yılında çıkan ve belli bir dönem yayımlanmış bulunan Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün "Adalet İstatistikleri" adlı kitapları (ki, son yıllarda yayımlanmaktadır) mevcuttur. Bunların yanında, adalet hizmetleriyle ilgili olarak bazı yayınlar daha vardır. Bunlara örnek olarak, Cumhuriyetimizin 50 inci yılında çıkartılan "Adalet Bakanlığı, 50. Yıl" adlı eseri (11) ve Devlet Planlama Teşkilatının yayımladığı eserleri (12) gösterebiliriz.

Ayrıca, adalet hizmetleri hakkında çok değerli bilgileri içeren, geleneksel hale gelmiş bulunan ve her adli yılın başında Yargıtay Birinci Başkanlarının yaptıkları konuşma metinlerini de gözönünde bulundurmamız gerekmektedir (13).

Sözünü ettiğim konuşma metinleri teker teker gözden geçirildiğinde, bunların büyük yargıç ağırlığı, titizliği, dengeliliği, kültürü ve engin deneyim ürünü bulunan "dersler" olduğu kolaylıkla anlaşılır. Ancak, ilgililerin bunlardan gerekli "dersi aldığı" pek söylenemez. Bundan ellitüç yıl önceki "1943-1944 adalet yılını açış konuşması" okunduğunda, o konuşmanın tarihi bir an için unutulacak olursa, bunun, bu yılki adalet yılını açış konuşması olduğu sanılabilir. O tarihte de yargıç kadrolarındaki nicelik ve nitelik eksikliğinden ve buna karşılık iş yükünün çok-

(10) Bkz. bu konuda: Ejder Yılmaz, İstatistiklerin 25 Yıllık Diliyle Adalet Hizmetlerimiz (TODAE Amme İdaresi Dergisi 1986/4 s. 61-92).

(11) Adalet Bakanlığı, 50. Yıl, Ankara 1973.

(12) Adalet Hizmetleri, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1989 (bu Raporun II. Bölümü, Başkanlığını yaptığım Komisyon tarafından hazırlanmıştır.)

(13) Yargıtay Birinc Başkanlarının Adalet Yılı Açış Konuşmaları, 1443-1993. (derleyen Ali Rıza Geniş), Ankara 1993.

luğundan sözedilmekte idi. Bu husus, aşağı yukarı her yıl yinelenerek günümüze kadar gelinmiştir.

Ülkemizde adalet mekanizmasının yavaş işlediği ve bu konuda acil önlemler alınması gereği, "**Beş yıllık Kalkınma Planları**"na da girmiştir. Örneğin, 1973-1977 dönemini kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (14), özetle, "Bütün kamu hizmetleri gibi adalet hizmetlerinin de hızlı, verimli, tutumlu, vasıflı ve inandırıcı bir şekilde görülmesi temel ilkedir. Adalet hizmetleri konusundaki temel sorun, hizmetlerin bu ilkenin gereklerine uygun bir şekilde görülememesidir... **Adalet reformu çalışmalarına, üçüncü plan dönemi başında başlanacaktır.** Adalet sistemi, gelişip değişen ihtiyaçları karşılayacak şekilde kendini yenileyebilecek dinamik ve esnek bir yapıya kavuşturulacaktır. Adalet kesimi, Anayasa ilkelerinin gereklerine uygun bilgi ve teknik olanaklarla donatılacak, sosyal problemleri azaltmaya ve varolanları da dar çerçevede tutacak seviyede yükseltecektir. Adalet kesimini, hedef alınan düzeye çıkartmak için her derecedeki personelin meslek içi kurslar, görgü ve bilgi artırma yolları ile yetiştirilmesi sağlanacaktır..."

Bu hususlar, Dördüncü (15), Beşinci (16), Altıncı (17) beş yıllık kalkınma plânlarında da tekrar tekrar belirtilmektedir.

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da, amaçlar, ilkeler ve politikalar, "adalet hizmetlerinde adil, hızlı, etkin ve ekonomik sonuç almayı sağlamak üzere, teşkilât yapısında, hukuk kurallarında, hakim, savcı ve adalet meslek personeline ilişkin politikalarda köklü düzenlemeler yapılacaktır" ifadeleriyle başlayarak, bilinen şeyler tekrarlanmaktadır (18).

Diyeceğim o'dur ki, adalet hizmetlerindeki sorunlarımız ve bunların çözüm yolları, belli periyodlarla Devlet Plânlama Teşkilatı salonlarında toplanan uzman kişilerce açıklanmakta ve bunlardan birkaç satırı, "beş yıllık kalkınma plâni"na, bu konudaki kitapçığı çıkarmakta görevlendirilmiş kişi tarafından yazılmakta ve daha sonra, "adalet reformu" denilen ve artık söylene söylene "kuru bir söz" haline gelerek anlamını yitiren ihtiyacı gidermekte görevli ve yetkili kişi ve/veya kuruluşlarca, "galiba" okunmamaktadır. "Galiba" diyorum, çünkü, eğer bunlar okunsaydı, bugün hala adalet reformu konusu gündemde olmazdı.

(14) Ankara 1973 s. 911-912.

(15) Ankara 1979 s. 479 vd.

(16) Ankara 1985 s. 172-173.

(17) Ankara 1989 s. 235

(18) Ankara 1995 s. 122.

Ülkemizde adalet hizmetlerinin işleyişinde büyük sorunlar vardır. Adalet hizmetlerinin tam olarak adil, hızlı, etkin ve ekonomik olduğu söylenemez. Şayet söylense idi, bütün "beş yıllık kalkınma planları"nda bu hususa yer verilmezdi. Ayrıca, bu hükümet programında da plandakilere benzer "süslü" ifadeler bulunmazdı.

Mahkemelerin işyükü konusunda bazı örnekler vermek isterim: Devlet İstatistik Enstitüsü'nün en son çıkarttığı 1993 yılı Adalet İstatistiklerine (19) göre, 1993 yılında adalet mahkemelerindeki toplam dava sayısı 3.285.789'dur. Yine aynı dönemde idari yargıda 232.440 dava vardır. Savcılardaki iş sayısı 1.784.702; icra dairelerindeki iş sayısı ise, 7.355.419'dur.

Yargıtay Birinci Başkanlar Kurulu'nun 1994 ve 1995 yıllarına ilişkin kararlarına bakıldığında, 1995 yılında Yargıtay'daki dosya sayısı, 413.524'tür (20).

Bu işyüküne karşılık, (1933'teki rakamlarla) ülkemizde 3.192 savcı, 4.803 hakim, 905 idari yargı yeri hakimi, 1.891 icra müdürü ve yardımcısı, 2995 yazı işleri müdürü, 169 idari işler müdürü, 12.343 zabıt kâtibi vb. vardır. Toplam istihdam edilen kişi sayısı 47.245 kişidir (21).

Özetle mahkemelerimiz aşırı iş yükü altındadır ve buna karşılık hakim ve savcı ve diğer çalışan sayısı nicelik olarak yetersizdir. Yapılan bir araştırmaya göre (22) ortalama dava yargılama süresi, asliye ticaret mahkemelerinde 240 gün asliye hukuk mahkemesinde 275 gün; sulh hukukta 120 gün; kadastro mahkemesinde 750 gün; iş mahkemesinde 280 gündür. Ancak, bilindiği üzere yalnızca ilk derece mahkemelerinde dört beş yıl süren davaların sayısı pek çoktur. Bunlara bir de yargıtay (temyiz ve karar düzeltme) safhası eklenecek olursa, ortalama bir davanın iki üç yıl sürdüğünü kabul etmemiz gerekir.

Davaların uzamasının pekçok nedeni vardır. Bunların başında, iş çokluğu ve hakim sayısının azlığı gelir. Bunun çözüm yolu ise, başlıca ikidir: 1) Dava sayısını azaltmak, 2) Hakim sayısını çoğaltmak.

Bugün mahkemelerimizin gördüğü pekçok hususu, dava olmaktan ve hakim tarafından inceleme zorunluluğundan kurtararak davaları azaltmak mümkündür. Örneğin, **kira tesbiti davaları**, dava olmaktan çıkartılarak bu konu oluşturulacak komisyonlarca çözümlenebilir. bu konuda daha önce hazırlanmış

(19) Ankara 1995 s. 2 vd.

(20) Bkz. Yargıtay Kararları Dergisi 1994/3 s. 341-342; 1995/3 s. 365-366.

(21) 1993 yılı Adalet İstatistikleri, yuk dipnot 19'da anılan eser, s. 81.

(22) Mustafa Tören Yücel, Türkiye'de Yargılama Hukukunun Etkinliği, Ankara 1995, s. 13.

bulunan bir yasa önerisi (23), malasef gerçekleştirilememiştir.

Bugün kamulaştırma yapan organlar, bile bile vatandaşın taşınmazını çok düşük bedellerle kamulaştırmakta ve bu sebeple de çok miktarda **kamulaştırma bedelinin artırılması** davası açılmaktadır. Devletin bu konuda daha hassas davranması, bu yöndeki davaları azaltacaktır. Hatta, bu konu, yine bir değerlendirme komisyonuna havale edilerek, dava olmaktan çıkartılabilir.

Ülkemizde, diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, "Çekişmesiz Yargı (Nizasız Kaza) Kanunu" yoktur. Bu sebeple, aslında çekişmesiz yargıyı ilgilendiren pek çok husus (mirasçılık belgesi verme, evlât edinme vs), dava kalıbına sokularak, mahkeme önüne getirilmektedir. Bizde de, bir Çekişmesiz Yargı Kanunu kabul edilmeli ve bu gibi hususlarda hakim yerine, adli memur, noter gibi görevlilerce incelenerek karar verilmeli veya işlem yapılmalıdır.

Bugün taşınmazlarla ilgili davaların sayısı da oldukça fazladır. Bunun bir nedeni de, ülkemizde **kadastro faaliyetlerinin** tamamlanamamış olmasıdır. Kadastro faaliyetleri hazırlanarak bu konudaki uyuşmazlık asgariye indirilmelidir.

Hukuk davaları bakımından, yukardaki listeyi kolaylıkla genişletmek mümkündür. Ancak, incelememin sınırı açısından burada daha fazla ayrıntıya giremeyeceğim. Ancak, bu münasebetle idari yargıda da aynı önlemlerin kolaylıkla alınabileceğini belirtmek isterim. Sözgelimi, öğrencilerle ilgili sınav kâğıtlarının değerlendirilmesi işinin idari yargıdan alınarak, bu konuda ilgili eğitim kurumları bünyelerinde oluşturulacak komisyonların bu işlevi yüklenmelerinin gerekli olduğu kanısındayım.

Öte yandan, ülkemizde görev yapan hakimlerin sayısının bugün için en azından iki katına çıkartılması gerektiğine inanıyorum. Bunun sağlanması halinde, bir hakim 1000-1200 dava yerine (ki, bugünkü uygulamaki ortalama sayı budur), 500-600 davaya bakacaktır. Daha ileri ki dönemlerde, **hakim başına düşen dava sayısının** daha da azaltılması için yeni önlemler alınmalıdır. Zira, bugün 1000-1200 davaya bakan bakan hakim, her uyuşmazlık üzerinde yeterince hazırlanabildiğinden sözetmek pek mümkün değildir. Dava sayısının, makul düzeylere indirilmesini sağlanması halinde, verilecek adalet hizmeti, bugüne oranla çok daha "rafine" olacaktır.

Hakim sayısının artması ise, hakimlerin maaşlarının iyileştirilmesine de bağlıdır. Bugün hukuk fakültelerinden mezun olanlar, çok daha iyi olanaklar

sunduğu için diğer mesleklere itibar etmektedir. Hakimlik mesleğinin özendirme için, hakimlere tanınan **maddi olanakların artırılması** zorunludur. Bu açıdan örneğin, maaşlar iki misline çıkartılmalıdır.

Maddi yönden iyileştirme yanında, hakimlik mesleğinin bağımsızlığını ve teminatını sağlayan hükümler gözden geçirilmeli ve özellikle hakimler, tayinleri ve benzeri ihtiyaçları için başka politikacılar olmak üzere sair kişilerin yardımına muhtaç bırakılmamalıdır. Bu sebeple, kendisinden büyük ölçüde yakınılan "Adalet Bakanı'nın ve müsteşarı'nın Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nda görev almasını mümkün kılan mevzuat" mutlaka değiştirilmelidir.

Hakimler ve savcıların seçimi, atanması ve denetlenmesi konusunda bugün en yerinde olan sistem, hakim ve savcıların kendi aralarından oluşturulacak organların yetkili olmasıdır. Bizde de daha önce böyle bir sistem var iken, bu sistemin terkedilmesi doğru olmamıştır. Gerçi, sistem değişikliğine gidilirken gözönüne alınan gerekçeler de malûmumuzdur. Fakat, şimdiki sistemin daha da kötü çalıştığı ortadadır.

Hakimlerin maddi ve manevi imkânlarının iyileştirilmesi, bu mesleğe olan cazibeyi artıracığından, daha iyi hukukçuların hakimlik mesleğine kazandırılması da imkân dahilinde girecektir. Yine bu yolla, hakimlik mesleğine girecek olanlar bakımından daha titiz seçim yapılması, mesleğin ve buna bağlı olarak verilecek olan hizmetin kalitesini yükseltecektir. Bu sebeple, hakimlere tanınacak olan daha iyi maddi olanaklar, aslında hukukdaşlar için sağlanan imkânlar anlamındadır.

Bugün hakim sayısındaki azlık ve işyükünün fazlalığı nedeniyle, hakimlerin meslek içi eğitimleri yapılamamaktadır. Zira, böyle bir eğitimin yürürlüğe konulması halinde, hakimler düzenlenen kurslarına katılmak durumunda olacaklarından, işlerinin başından ayrılacaklardır. Oysa, onların yerini yargılamayı kesintisiz sürdürecektir "ikame hakimlerimiz" bulunmamaktadır. **Meslek içi eğitim**, hakimlerimiz için, çağdaş hukuku takip etmeleri ve bilgilerini yenileme ve tazelemeleri şarttır. Birakınız meslek içi eğitime katılıp katılmamayı, bugün pekçok yargıcımız işçokluğu nedeniyle Yargıtay kararlarını ve hatta Resmi Gazeteyi bile takip edememekten şikayetçidirler.

7) Uygulamada hakimler, dava dilekçesinin kendilerine intikalini müteakip hemen tensip kararı vererek tarafları duruşmaya davet etmekte ve bunun için yazılı yargılama yöntemi bakımından "layihaların teatisi" aşamasını dahi bek-

lememektedirler. Oysa, önce layihaların karşılıklı teatisinin bitirilmesi, hakimin bunları inceleyip değerlendirmesi ve bundan sonra tarafların duruşmaya çağrılmaları, pekçok açıdan daha pratik ve davaların uzamasını engelleyecek ve tarafları ya da vekillerini (çoğu kez gözlemlendiği üzere) "boşyere" mahkemelere gidip gelme zahmetinden de alıkoyacak bir yöntemdir. Bu arada hakim, davanın usule ilişkin yönlerini (örneğin, dava şartlarını, zamanaşımının bulunup bulunmadığını ve benzerlerini) de incelemiş olacağından, dava hakkında çok kısa zamanda karar verebilme olanağını elde etmiş olacaktır.

Aslında böyle bir yöntemin uygulanması için mevcut Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun hükümleri yeterlidir. Ancak, ille de gerekiyorsa, bu konuda Hukuk Usulü Mahkemeleri Kanunumuza açık hüküm konulmalıdır. Yani, "ön inceleme" safhası yasaca düzenlenmelidir.

Kanımcıca, usul yasalarında yapılacak değişikliklerden önce, adalet hizmetlerinin iyileştirilmesi bakımından, hakim sayısını artırma gibi önlemlerin alınması iktiza eder. Yoksa yalnızca usul kanunlarının değiştirilmesi çözüm değildir. Unutulmamalıdır ki, en iyi kanunlar kötü hukukçunun elinde en kötü kanun; en kötü kanunlar iyi hukukçunun elinde en iyi kanunlar haline gelir. "insan" unsuru, herşeyde olduğu gibi yargılama hizmetinde de en önde gelen unsurdur.

8) Davayı uzatan bir diğer sebep, mahkemelerin kendi aralarındaki yarışmalarının ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına yazılan müzakerelerin kısa sürede sonuçlanamamasıdır. Günümüzdeki faks, telefon gibi cihazların adalet hizmetlerinde yeterince kullanılabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, mahkemelerimiz bu gibi teknolojik araç ve gereçlerle donatılmalı, bilgisayar çağında mahkemeler, bilgisayarın yapacağı işi "manuel" olarak gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Bu hem zaman hem de emek kaybıdır. Günümüzde, emek ve zaman en değerli hususlardandır.

Biliyoruz ki, mahkemelerimizin teknolojik donatım bakımından geri kalmasının başlıca nedeni, milli bütçeden mahkemelere yeterli ödenek ayrılmamasıdır. Bütçeyi hazırlayanlar, adalet hizmetinin değerini artık anlamalı ve Adalet Bakanlığı'nı da diğer yatırımcı bakanlıklar gibi değerlendirmelidirler. Aksi halde, adalet hizmetlerinden yakınmalar artarak sürecektir. Çünkü, çağın teknolojik gelişmesine ayak uydurmayan bir adalet mekanizması, hızla gerilemeye devam edecek ve hatta (üzülerek de olsa kabullenmek zorundayız ki)

çökme aşamasına gelecektir. İşte o zaman, çöken, yalnızca "adalet" olmayacaktır.

9) Bugün davaları ve icra-ıflâs takiplerini uzatan bir neden de, içinde yaşadığımız **enflasyonist ortam** nedeniyle kötü niyetli borçluların davaları uzatma gayretleridir. Zira, yasal faiz (adi işlerde) yüzde otuzdur. Buna mukabil yıllık enflasyon, bu miktarın birkaç katıdır. Dolayısıyla, davalar ne kadar uzun sürerse kötüniyetli borçlu bundan o oranda yararlanacaktır. Alacaklı ise, yıllar sonra sonuçlanacak bir mahkeme kararı yüzünden alacağıının tamamını değil, enflasyonun aşındırılması sonucu belli bir bölümünü alabilecektir. Bu sonuç adil değildir.

Hernekadar 3095 sayılı Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizi Hakkında Kanun faiz hadleri konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki vermişse de, Bakanlar Kurulu bu yetkisini kullanmamaktadır.

Borçluların davaların uzamasından yararlanmalarının önüne geçilmesi ve alacaklının alacağıın tam olarak kavuşmasının sağlamak üzere, **faiz oranlarında** gerekli esneklik yapılmalıdır.

10) Gelişmiş ülkelerdeki **mahkemeler teşkilâtı üç derecelidir**: 1) İlk derece mahkemeleri, 2) İstinaf, 3) Üst derece mahkemesi. Üç dereceli sistemde, adaletin hata yapmaması ve eğer bir hata ortaya çıkıyorsa bunun ikinci ve üçüncü dereceli mahkemelerin de süzgecinden geçerek hatanın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Üçlü sistem kişi bakımından bir güvence oluşturur.

Ülkemizde ise medeni yargı bakımından mahkemeler iki derecelidir: İlk derece (bidayet) mahkemeleri ve Yargıtay; istinaf sistemi bizde mevcut değildir. Hernekadar üçüncü derecenin bulunmasının sakıncası, başka ülkelerde varılmayan "tashihi karar (karardüzeltilme)" kanunyoluyla giderilmeye çalışılmakta ise de, olması gereken hukuk bakımından, bizde de **istinaf mahkemesinin** (ara kademenin) kabulü şarttır. Bu konuda hazırlanmış bulunan tasarılar bugüne kadar yasalaştırılamamıştır. İstinafin kurulması yönündeki çalışmaların bir an önce yasalaştırılması, ümit ve temenni edilir.

İstinafin kurulması halinde, karar tashihi müessesine de ihtiyaç kalmayacağından, kaldırılmalı ve Yargıtay'ın işyükü mutlak suretle azaltılmalıdır.

Yukarda verdiğim rakamdan da görüleceği üzere, ülkemizde Yargıtay'ın yıllık karara bağlamak durumunda olduğu davaların sayısı yüzbinlerle ifade edilmektedir. Oysa gelişmiş batı ülkelerinde bu rakam, birkaç binlerle ve hatta

yüzlerle ifade edilmektedir. Çünkü, Yargıtay'ın işlevi, hukukun tüm ülkede aynı şekilde uygulanmasını temin etmek ve hukuk yaratmaktır. Bizde ise, istinafin bulunmaması yüzünden Yargıtay'ın istinafin görevini de üstlenmekte ve gerçek işlevini yerine getirmekten uzak bir şekilde çalışmaktadır. Pek tabiidir ki, yüzbinlerce dosyayı incelemekle görevli olan Yargıtay Daireleri arasında koordinasyonsuzluğu da gözönüne alırsanız, birbirine tıpa tıp benzer olayda adalet farkı şekilde tecelli edebilmektedir. Hatta, bazen aynı dairenin aynı gün verdiği kararlar arasında da taban tabana zıt sonuçlara ulaşılabilmesine rastlanmaktadır. Adalet arayanların, bu tür farklılıkları anlayabilmesi mümkün değildir. Çünkü, hukukdaşlar kırk dört yararcasına adalet hizmetinin tam olmasını istemekte, "yerden göğe kadar" haklıdırlar.

Yukarıda başka bir vesile ile değindiğim üzere, istinaf kademesinin kurulması, ülkemizde "adalet reformu" tabirinin kullanılabilmesine yolaçabilecek işlerden sayılabilir.

11) İlk derecede mahkemesi hakimleri de insandır. Hata yapmak insana özgü bir davranıştır. Bu sebeple, ilk derecede mahkemesinin kararından hoşnut olmayan tarafın bu karara karşı (mevcut mevzuatımız çerçevesinde), Yargıtay'a başvurma hakkı vardır. Bugün için Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuz, temyiz (m. 427 vd) ve karardüzeltilme (m 440 vd) olağan yasa yollarını ve yargılamanın yenilenmesi (iadei muhakeme, m. 445 olağanüstü yasa yolunu düzenlemiştir.

Yargıtay'ın aşırı işyükü nedeniyle, temyiz (m. 427) ve karardüzeltilme (m. 440) yollarına başvurabilmek için kanun bazı sınırlamalar getirmiştir. Hatta, kanun koyucunun koyduğu bu sınırların yerinde olup olmadığı hususu Anayasa Mahkemesi'ne götürülmüş ve ancak Anayasa Mahkemesi, konulan sınırların, Yargıtay'ın işyükü bakımından getirilmek zorunda kalındığı esastan hareketle, istemi anayasaya aykırı görmemiştir (24)

Kanımcıca, yasayollarına başvuru hakkı, hukuk devletinin, hak arama özgürlüğünün kendisinden vazgeçilmeyecek bir görünümüdür. Bugün için konulacak bazı sınırlar Yargıtay'ın işyükünü hafifletebilmek, haklı bir gerekçe olarak karşımıza çıkabilirse de, Yargıtay'ın işyükünün istinaf mahkemelerinin oluşturulmasıyla sağlıklı bir yere gerilmesi daha uygun olan bir çözümdür; bunun yanı sıra alınacak diğer tedbirlerle de, Yargıtay gerçek kimliğine kavuşturulmalıdır. Bunlar yapılmadan, yasayollarına başvuru yolunu kapatmak,

(24) Anayasa Mahkemesi 20.01.1986, 23/2 (Resmi Gazete 16.04.1986, sayı 19080 s. 18-28).

hak arama özgürlüğüne aykırılık teşkil eder. Yapılan istatistikler, ilk derecede mahkemelerinin verdikleri kararların, yaklaşık üçte birinin yanlış olmasına binaen bozulduğunu göstermektedir (25). Belli meblağa kadar olan davaların temyizinin kabul edilmemesi demek, üçte bir oranındaki onbinlerce ilk derece mahkemesi kararının yanlış bir şekilde kesinleşmesine ve böylece adaletin yanlış tecelli etmesine razı olmak demektir. Oysa, **adalet sosyolojisi** açısından, bir mahkemenin (hakimin) verdiği ve denetlenmesi olanağı da bulunmayan herbir yanlış karar, kamuoyunun adalete olan saygısını eksilten ve adalet duygusu gibi üzerinde titizlikle/titreyerek durulması gereken temel bir düşüncenin yara aldığı bir karardır. Binaenaleyh, yasayollarına başvuru hakkının sınırlandırılması, yerindeliği üzerinde iyice düşünülmesi gereken bir davranıştır kanısındayım (26).

11) Hukuk davaları bakımından adalet hizmetlerinin iyileştirilmesi yönünde mikro düzeyde yukarda sayılanların yanında daha pekçok konunun bulunduğunu, sözgelimi, bilirkişilik müessesinin gerçek kimliğine kavuşturulması (27); hakimin her konuda tarafın tebligat giderini yatırmasını beklemeden kendiliğinden tebligat yapması ve sair işlemlerde bulunması için, ilgili taraftan davanın başlangıcında veya daha sonraki bir aşamada yargılama giderlerini peşin avans olarak alması; mahkemenin başka yerlerden getirileceği bilgi ve belgelerin temini için "elden takip" ilkesinin yaygınlaştırılması; genel olarak hakimin davada etkinliğinin artırılmasını temin eden yasal düzenlemelerin yapılması; delillerin serbestçe takdir edilmesi kuralının getirilmesi ve benzeri tedbirlerin alınması gerektiğini, bütün bunlar hakkında da gerek öğretinin gerek mahkemeler uygulamasının zengin birer kaynak oluşturduğunu bir kez daha söylemek isterim.

12) Hukuk davalarında adalet hizmetlerinin iyileştirilmesinin mikro düzeydeki önlemlerinden olarak, **icra ve iflâs hukukunda** çeşitli düzenlemeler yapılması gerektiği kanısındayım.

İnceleme konumun dar sınırları bakımından, burada herşeyden önce, **devlet mallarının haczedilip haczedilmemesi konusu** üzerinde durmak istiyorum. Son zamanlarda, bu konunun oldukça güncel hale geldiği bir gerçektir. Hatta, bu konuda yapılan bir başvuru, Anayasa Mahkemesinin bir kararında da değerlendirilmiş ve Anayasa Mahkemesi oyçokluğuyla (ki, bu konuda muhalefet

(25) Bkz. Yılmaz, yuk. dipnot 10'da anılan eser, s. 61 vd.

(26) Ejder Yılmaz, Hukuk Davalarında Yasayollarına Başvuru Hakkı ve Bunun Sınırlandırılmasının Yerindeliği Sorunu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1988/1 s. 131-155.

(27) Ejder Yılmaz, Uygulamada Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporları (Mali Hukuk 1996).

şerhleri çok değerli hukuki mütalâalar içermektedir) aldığı bir kararla, İİK m. 82/1 hükmünü anayasaya aykırı bulmamıştır (28).

Kanımcıca, Devlet mallarının haczedilmemesi yolundaki hüküm, Devlet bütçesi, Devletin kendi otoritesi ile kendi mallarını haczedememesi ve haczin serbest bırakılması halinde, kamu hizmetlerinin aksaması riskinin (tehlikesinin) bulunması, hele hele ülkemizde (büyük bir "zafiyet" olarak kabul etsek de "devlet malının deniz, yemiyenin domuz olduğu" gibi "devlet düşmanı/sapık" bir anlayış doğrultusunda) geçerli uygulamalara binaen, muhafaza etmemiz zarureti bulunan bir hükümdür.

Ancak uygulamadaki yakınma, bu hükümden ziyade bu hükmün uygulamasından doğmakta olup, Devletin, bazen bu hükmün arkasına sığınıp borcunu ödememesi yolundaki tutumundan kaynaklanmaktadır. Devletin arkasına sığındığı bu düşünce, İİK m. 82/1'in özüne ve Türk insanının Devletine karşı duyduğu saygıya tamamen terstir.

13) Adalet hizmetlerinin iyileştirilmesinde, yasa değişiklikleri yapılması da gerekmektedir. Bu vesileyle, ülkemizde yasama faaliyetleriyle ilgili olarak, bazı gözlemlerimi aktarmak isterim.

Bizde, özellikle son dönemlerde, yasaların, üzerinde gerekli titizlik gösterilerek, konuyla ilgili herkesin görüşünün alınarak hazırlandığını söyleyebilmek pek mümkün değildir. Bunun doğal sonucu olarak da, çıkartılan kanunlar uygulamada yeniden değiştirilme durumuna düşmektedir. Hukuk davaları bakımından Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuz ile İcra ve İflâs Kanunu'nda çeşitli zamanlarda büyük değişiklikler yapılmıştır ve bunlarda değişiklik yapılması yine gündemdedir.

Bir yargılama ve icra-iflas hukukçusu olarak, altını çizerek belirtmek isterim ki, sözünü ettiğim her iki kanundaki değişikliklerde de, konu yeterince tartışmadan ve adeta "yasak savıyormuşçasına" hareket edilerek yasalaştırma yolu tercih edilmiştir. Hatta bazı yasa değişiklikleri bakımından, her nedense, üniversitelerin görüşlerinin alınmasına gerek görülmemiş ve değişikliklerin bazıları, büyük "gizlilik" içerisinde yürütülmüştür. Bu tutumu anlayabilmek mümkün değildir.

Genellikle her hükümet değişikliğinde, konuyla ilgilenenler, yargılama yasalarında değişiklik yapılması gerektiğini ve bu konudaki "üniversite görüşünün ivedi ve on gün (bazen, yedi gün) içerisinde bildirilmesi" şeklindeki ya-

zıları üniversiteye göndermektedir. Eğer, "adalet reformu" hakkındaki görüşlerin böylesine kısa zamanda hazırlanıp Bakanlığa sunulabileceğine inanılıyorsa, bu tutum, işin ciddiyetiyle bağdaştırılmaz.

Bundan bir süre önce, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun değiştirilmesiyle ilgili olarak üniversite, yüksek yargı organları, Adalet bakanlığı ilgilileri, Baro temsilcileri ve yerel mahkeme hakimlerinin de içerisinde yer aldığı devamlı bir komisyon oluşturulmuştu. Bu Komisyon, Kanun üzerinde uzun ve ayrıntılı çalışmalar icra etmişti. Bu Komisyon, çeşitli nedenlerle çalışmalarını bitiremeden lağvedildi. Onun yerine, daha sonra kurulan bir Komisyonca Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Tasarısı hazırlanarak Meclis'e sunuldu (28).

Kanımca, gerek hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu gerek İcra ve İflas Kanunu gerek Mahkemeler Teşkilatı Kanunu gibi yargıyla ilgili yasa tasarıları üzerinde geniş katılımlı komisyonlar oluşturulmalı ve bu komisyonlar, söz konusu yasa tasarıları üzerinde çalışılmalıdırlar. Konu, kesinlikle aceleye getirilmemelidir.

Bunun ötesinde, aşağıda belirteceğim, kurulmasını benim de önerdiğim Türkiye Adalet Akademisi'nden de bu konuda destek alınmalıdır.

14) Hukukçuların eğitimi, bugüne kadar üzerinde pekçok şey söylenen konulardan biridir (29). Hukukçuların eğitimi, hukuk fakültelerinden başlayarak, lisans öğretimi sonrasındaki stajları, yüksek lisans ve doktora programlarını ve hukuk mesleğini icra edenlerin meslek içi eğitimlerini de kapsayan geniş bir programdır.

Bugün için hukuk fakültelerinin ders programlarının, gelişen ihtiyaçları tam olarak karşılayabildiği söylenemez. Bu sebeple, hukuk fakülteleri müfredat programlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde bir süre önce başlatılması düşünülen program değişiklikleri ümit vericidir.

Hakimlik ve avukatlık stajları, hepimizin malûmu olduğu üzere, yetersizdir. Her iki stajın birleştirilerek, ciddi bir şekilde yapılması hukukçu yetiştirilmesinde büyük önem taşımaktadır.

Adalet hizmetlerimizdeki sorunlarımızın çözümüne katkıda bulunabilmesi için, ülkemizde 1972 yılında Türkiye Barolar Birliği tarafından "Birinci Türk

(28) Bkz. yuk. dipnot 7.

(29) Örneğin bkz. Hukuk Öğretimi Sempozyumu, Ankara 1993.

Hukuk Kongresi" düzenlendi ve bu kongreye birbirinden değerli 71 adet tebliğ sunuldu ve bu tebliğler üzerinde uzun tartışmalar ve görüşmeler oldu (30). Bu Kongreye sunulan tebliğlerden biri de, büyük bilim adamı Hocamız Prof. Dr. Yaşar Karayalçın'ın (doksan sayfalık), Türkiye Adalet Akademisi Niçin ve Nasıl Kurulmalıdır" adlı tebliği idi. Sözkonusu tebliğ, yasakoyuncuya kolaylık olsun diye bir Kanun Taslağını da içermekte idi. Taslakta, Akademinin görevleri ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Özetle, hukuk ve adalet politikasını ve hedeflerini tayinde Hükümete yardımcı olmak ve tavsiyelerde bulunmak; kanunların hazırlanmasında Hükümete yardımcı olmak ve görüş bildirmek; ön tasarılar hazırlamak; Adalet Bakanlığının, yargı ve yasama organlarının soracakları adif ve mesleki konular hakkında rapor vermek; hukuk ve adalet hayatını ilgilendiren konularda bilimsel çalışmalar yapmak ve toplantılar düzenlemek; hukuk ve adalet hayatına ilişkin öğretim ve eğitim çalışmaları hakkında yetkili mercilere görüş bildirmek; bilgi merkezleri oluşturmak; hakim, savcı, avukat, noter ve adalet memurlarının mesleğe girişte ve meslek içinde eğitimi ve geliştirilmesi için kurslar açmak, sertifika ve diplomayla değerlendirilecek eğitim, öğretim ve uzmanlık programlarını uygulamak ve benzeri hususlar. Bu Akademi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Türkiye Barolar Birliği, Hukuk Fakülteleri, Türkiye Noterler Birliğinden temsilciler, Türk Hukuk ve adalet hayatında tanınmış şahsiyetler görev yapacaklardı.

Bu Taslak, Adalet Bakanlığı'na sunulmuş ve hatta daha sonra bu Taslak üzerinde Bakanlık nezdinde bir Komisyon oluşturulmuş ve ancak bu Komisyon çalışmalarını tamamlayamadan dağılmıştır. Eğer o tarihlerde, sözkonusu Adalet Akademisi kurulabilse idi, belki bugünkü "adalet reformu" toplantısına gerekde kalmayacaktı. Çünkü Akademi, bu arada büyük mesafeler katetmiş olacaktı.

Adalet hizmetlerinin iyileştirilmesi, yakından izlenmesi ve bundan sonraki ihtiyaçların gerçekleştirilebilmesi, böylesine devamlılık arzedecek olan bir "kurum" ile sağlanabilir. Hazırlanmış olan Taslak üzerindeki çalışmaların yeniden canlandırılmasının ülkemizin yararına olduğuna yürekten inanıyorum. İşte bu Akademi'nin oluşturulması da "adalet reformu" olarak adlandırılabilir bir husustur.

Sonuç:

Yukarda özetler halinde açıkladığım noktalardan hareket edilerek, Türkiye'de adalet hizmetlerinin iyileştirilmesinin üç aşamada gerçekleştirilebileceğine inanıyorum:

Kısa vadede (bir-iki yıl), hakim sayısı artırılmalı, bunu teminen (diğer önlemler yanında) hakimlere tanınan maddi (hatta manevi) imkânlar çoğaltılmalıdır.

Orta vadede (dört-beş yıl) bazı hususların dava olmaktan çıkarılmasını, mahkemelerin reorganizasyonunu sağlayacak mevzuatta, yargılama yasalarında, özetle adalet hizmetlerini ilgilendiren kanunlarda gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

Uzun vadede (sekiz-on yıl) hukukçuların nitelik olarak daha iyi yetişmesi için gerekli hertürlü eğitim/öğretim önlemleri alınmalı ve kalıcı kurumlar oluşturulmalıdır.